

РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ПРОЦЕСІ ДЕТИНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

ROLE OF STATE REGULATION IN PROCESS UNSHADOWING ECONOMY OF UKRAINE: THEORETICAL AND LEGAL ASPECT

Шолкова Т.Б., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри фінансового права
Навчально-науковий інститут права
Університету державної фіскальної служби України

Кобзар В.А., студент III курсу
Навчально-науковий інститут права
Університету державної фіскальної служби України

У статті досліджено теоретичні засади детінізації економіки України, розкрито сутність і передумови тіньової економіки, розглянуто основні причини її зростання, запропоновано напрями детінізації економіки в аспекті державного регулювання та змін до законодавства, що сприяло б виведенню економіки з тіні. Визначено роль і значення процесу детінізації в подальшому розвитку реального сектора економіки та зміцненні економічної безпеки держави.

Встановлено, що на зростання тіньової економіки впливає надмірне оподаткування доходів підприємств, високий рівень безробіття, зuboжіння значної частини населення, недосконалість чинного законодавства, відсутність сприятливого інвестиційного клімату. У вітчизняному законодавстві існує безліч прогалин, які дають змогу здійснювати неофіційну та незаконну діяльність. Проблемою є і незначна відповідальність за скоєння як дрібних правопорушень, так і економічних злочинів, ухилення від сплати податків, що дає змогу мінімізувати ризики під час здійснення тіньової діяльності.

Збільшення масштабів тінізації не контрольованим шляхом стимулюють деструктивні процеси в усіх галузях і сферах економіки, які сприяють викривленню соціально-економічних результатів, суттєво перешкоджаючи проведенню якісних реформ. Масштаби тіньової економіки величезні, проте виміряти її точно досить складно. Тіньова економіка виникає через прагнення уникнути вимірювання, тому деякі вчені використовують опосередковані методи, які дають змогу дати їй відносну оцінку. Виокремлюють такі методи розрахунку рівня тіньової економіки: за збитковістю підприємств, «витрати населення – роздрібний товарооборот», фінансовий, електричний, монетарний методи.

Для подолання «тіньової економіки» та поліпшення соціально-економічного становища в Україні потрібно створити умови для розвитку малого та середнього бізнесу, усунути обмеження щодо нього; встановити на законодавчому рівні мінімальний обсяг статутного капіталу та суму, яка має бути сплачена у грошовій формі для компаній; підвищити оплату праці; створити державний орган, який буде контролювати цю сферу.

Ключові слова: тіньова економіка, специфіка та причини тіньової економіки, тінізація, детінізація, державне регулювання.

The article investigates the theoretical principles of de-shadowing of Ukraine's economy, reveals the essence and prerequisites of the shadow economy, considers the main reasons for its growth, proposes priority areas for de-shadowing of the economy in terms of state regulation. The role and importance of the process of de-shadowing in the further development of the real sector of the economy and strengthening the economic security of the state are determined.

It is established that the growth of the shadow economy is influenced by excessive taxation of corporate income, high unemployment, impoverishment of a large part of the population, imperfection of current legislation, lack of favorable investment climate. There are many gaps in domestic legislation that allow for informal and illegal activities. Another problem is the insignificant responsibility for committing both petty offenses and economic crimes, tax evasion. This allows you to minimize the risks when performing shadow activities.

Increasing the scale of shadowing in an uncontrolled way stimulates destructive processes in all sectors and areas of the economy, contributes to the distortion of socio-economic results, significantly hindering the implementation of qualitative reforms. The scale of the shadow economy is huge. However, it is difficult to measure it accurately. The shadow economy arises from the desire to avoid measurement, so a number of scientists use indirect methods that allow it to give a relative estimate.

There are the following methods of calculating the level of the shadow economy: the loss of enterprises, "population costs" – retail trade", the financial method, the electric method and the monetary method. To overcome the "shadow economy" and improve the socio-economic situation in Ukraine, it is necessary to create conditions for the development of small and medium-sized businesses, remove restrictions on it; to establish at the legislative level the minimum amount of authorized capital and the amount to be paid in cash for companies; increase wages; create a State body that will control this area.

Key words: shadow economy, specificity and causes of the shadow economy, shadowing, government regulation.

Постановка проблеми. Забезпечення високого рівня розвитку вітчизняного суспільства та побудова в Україні конкурентоспроможної економіки європейського зразка не можливі без зниження рівня показників тінізації української економіки. Високі показники тінізації економіки країни формують передумови впровадження послідовної та ефективної державної політики, що дасть змогу зменшити масштаби тіньових фінансових операцій в економічному секторі. Саме тому особливо актуальними є питання ефективного державного регулювання в аспекті детінізації економіки країни.

Аналіз останніх наукових публікацій. Дослідження тіньових процесів економічної діяльності знайшло своє відображення у роботах широкого кола як зарубіжних, так

і вітчизняних вчених, зокрема С. Бейкера, Б. Вейсрода, М. Герке, Ф. Кагана, З. Варналія, В. Гейця, Є. Іоніна, Ю. Кіржецького, М. Крупки, О. Каліберда, О. Кауфмана та інших.

Мета статті полягає в дослідженні механізмів державного регулювання у сфері детінізації економічних відносин в Україні та відшуканні шляхів виведення фінансових операцій з тіні шляхом внесення змін до фінансового законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державне регулювання детінізації національної економіки є складником загального процесу державного регулювання економіки країни. Зростання рівня тіньової економіки блокує ефективне державне регулювання економіки та деформує

ринкові механізми функціонування усіх видів економічної політики.

Тіньова економіка – складне явище, яке вивчається різними галузями наук, у тому числі філософією, політологією, економікою, державним управлінням. Тіньова економіка як явище – не тільки надзвичайно актуальна і гостра проблема для української економіки, вона негативно впливає на всі соціально-економічні процеси, які відбуваються у суспільстві.

Тіньова економічна діяльність – це багатогранне явище, яке при будь-яких суспільно-політичних умовах існує та розвивається, є наслідком державного контролю, регулювання в економічній сфері. Як свідчить практика, тіньова економіка буде зберігатися до тих пір, доки існуватиме державна форма організації суспільного життя, а держава в певній правовій формі впливатиме на економічний розвиток шляхом впровадження бюджетної, податкової, грошово-кредитної, валютної політики.

Враховуючи те, що державне регулювання детінізації економіки є складником державного регулювання економіки, що є функцією державного управління, доцільно проаналізувати сутність механізму державного управління. Механізм державного управління вітчизняні вчені визначають так:

- практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на будь-які суспільні відносини для досягнення поставлених цілей [1];
- сукупність засобів організації управлінських процесів і способів впливу на розвиток керованих об'єктів із використанням відповідних методів управління, спрямованих на реалізацію цілей державного управління [1];

– комплексна система державного управління, до складу якої входять конкретні механізми управління (економічний, мотиваційний, політичний, правовий), які у сукупності здатні забезпечити збалансоване та ефективне функціонування єдиного державного механізму [4].

Ключовою метою державного регулювання економіки можна визначити формування сприятливих умов для економічного зростання, підвищення рівня конкурентоспроможності країни та досягнення соціальної стабільності. Основними завданнями державного регулювання економіки є:

- забезпечення стабільного економічного розвитку;
- формування умов для економічного зростання;
- підвищення економічної ефективності в країні;
- нарощування трудового потенціалу та досягнення повної ефективної зайнятості;
- збалансування зовнішньоторговельного балансу країни;
- справедливий перерозподіл доходів населення та зменшення соціальної напруженості у суспільстві;
- стабілізація національної грошової одиниці;
- забезпечення цінової стабільності;
- раціоналізація природокористування та подальший інституційний розвиток.

Державне регулювання економіки забезпечується реалізацією низки функцій. Нині до функцій державного регулювання економіки вчені відносять:

- цільову – визначення цілей і напрямів розвитку економіки;
- стимулюючу – формування важелів впливу на ефективну діяльність суб'єктів господарювання;
- регламентуючу – нормативно-правове визначення правил діяльності для суб'єктів господарювання;
- коригуючу – внесення змін у процес реалізації економічної політики з метою усунення негативних екстерналій;
- контролюючу – нагляд і контроль за додержанням та виконанням нормативно-правових актів [4].

Отже, державне регулювання детінізації національної економіки необхідно розуміти як сукупність напрямів,

форм і методів цілеспрямованого впливу суб'єктів державного управління на поведінку економічних суб'єктів з метою забезпечення реалізації державної політики, спрямованої на зниження рівня тіньової економіки, а організаційно-правовий механізм державного регулювання детінізації національної економіки – як спосіб організації взаємодії органів державної влади на основі використання комплексу взаємопов'язаних структурних та юридичних засобів, який дає можливість забезпечити зниження рівня тіньової економіки [4].

Враховуючи загальнозживаність поняття «тіньова економіка» в сучасних умовах, розглянемо детальніше це поняття з різних позицій:

1. Юридичний (правовий) підхід: головним критерієм є незаконний характер діяльності, тобто він перебуває поза межами офіційного законодавства. Специфіка цього підходу не передбачає кількісного вимірювання обсягів тіньової економіки, а також того, що в тіньову економіку включаються документально оформлені фіктивні операції домогосподарств.

2. Економічний підхід: тіньова економіка визначається як виробництво, приховане від сплати податків, тобто ухилення від оподаткування або операції, спрямовані на мінімізацію податків.

3. Статистичний підхід передбачає неврахування господарської діяльності органами статистики, не включення до складу ВВП.

4. Соціологічний підхід: характерною особливістю цього підходу є підвищена увага до соціальних моментів, неекономічної мотивації, суспільного статусу учасників тіньової економіки [9; 10].

5. Комплексний підхід полягає у симбіозі та логічному узагальненні всіх розглянутих підходів. З цієї точки зору «тіньова економіка» є соціально-економічними відносинами з приводу не контрольованого суспільством виробництва, розподілу, обміну і споживання товарно-матеріальних цінностей, а також використанням майна або прав власності в корисливих особистих і групових інтересах, які приховуються від органів державного управління, самоврядування та громадськості, учасниками яких є окремі громадяни чи соціальні групи [2].

Таким чином, тіньова економіка охоплює не тільки корисливі економічні злочини, але й незлочинні корисливі економічні правопорушення, які залишаються неврахованими або непідконтрольними державі. У таблиці 1 розглянемо структуру тіньової економіки, яка є досить складною та різноманітною.

У великій кількості публікацій відбувається отождолення двох наведених понять, відбувається підміна термінів, якими називають різні за змістом і при цьому взаємопов'язані родові явища – тіньова економіка й тінізація економіки. Необхідність усвідомлення різного змісту вказаних понять має методологічне та практичне значення. Тіньова економіка, як наголосив швейцарський економіст Д. Кассел, виконує три позитивні функції у ринковій системі господарювання:

1) функція «економічного мастила», яка дає змогу згладжувати перепади в економічному розвитку шляхом перерозподілу ресурсів між офіційною економікою та її тіньовим складником (у періоди кризи економіки держави, коли обсяги виробництва знижуються, виробничі ресурси не зникають, а перерозподіляються до тіньової економіки та повертаються до легальної після закінчення такої кризи);

2) функція «соціального амортизатора», яка дає можливість пом'якшити небажані соціальні суперечності у суспільстві між різними верствами населення, оскільки неформальна зайнятість полегшує матеріальний стан малозабезпечених верств;

3) функція «вбудованого стабілізатора», оскільки її ресурси поступово переміщуються до легальної еконо-

Структура тіньової економіки відповідно до економіко-статистичного підходу

Вид	Сутність	Суб'єкти
Прихована	– законна економічна діяльність, яка приховується або применшується з метою ухиляння від сплати податків; – легальне виробництво та продаж необлікованих товарів і послуг	тіньовики-господарники, тобто підприємці, комерсанти, фінансисти, банкіри, промисловці
Неформальна	– діяльність із виробництва продукції у домашніх господарствах, яка не реєструється, не підлягає оподаткуванню; – утворюють нерегламентовані виробництво товарів і надання послуг; – незареєстрована діяльність осіб, яка є такою внаслідок економічних і правових обставин у країні	дрібні власники, наймані робітники, дрібні та середні державні службовці
Нелегальна (кримінальна, підпільна)	– заборонені законом види діяльності (корупція, наркоторгівля, торгівля зброєю тощо)	кримінальні особи, діяльність яких пов'язана з використанням їхнього офіційного статусу (службового становища)

Джерело: [14]

міки. Тіньові доходи використовуються для закупівлі товарів, продуктів, робіт і послуг не тільки в тіньовому, а й у легальному секторі економіки, після цього тіньові капітали важко відділити від легальних, оскільки вони оподатковуються та інвестуються у виробництво або фінансову сферу діяльності [6, с. 23]. Схожі функції також виділяють і вітчизняні вчені.

Власне «тіньова економіка» не визнається загрозою для національних інтересів, на відміну від «тінізації економіки». Однак, характеризуючи останню, часто вказують на збільшення маси саме тіньової економіки, при чому критичною її визначають у випадку, коли її співвідношення до економіки досягло 30% бар'єру. Таке співвідношення встановлюється відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (затверджених Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277) і засвідчує посилення її негативного, руйнівного впливу на економічну систему. Тому індикатором загрози в цьому випадку є збільшення маси тіньо-

вої економіки вище за допустиме значення, вочевидь, унаслідок тінізації [13].

За розрахунками експертів Світового банку на початковому етапі становлення України як незалежної держави її тіньова економіка становила близько 10% від ВВП. Однак недосконалість процесів державотворення створили оптимальні умови для подальшого розвитку тіньового сектору [5]. Згідно даних Міністерства розвитку економіки рівень тіньової економіки у січні-березні 2020 року склав 31% від обсягу офіційного ВВП, що на 1 відсотковий пункт менше за показник січня-березня 2019 року. Вказані дані наведені на рисунку 1.

Проаналізувавши дані, відображені на графіку, слід зробити висновок, що збереження тенденції до зниження тіньової економіки відбулося, незважаючи на поширення негативних наслідків пандемії COVID-19 і зниження рівня реального ВВП на 1,3% за підсумком I кварталу 2020 року до відповідного кварталу 2019 року.

Аналізуючи досвід попередніх криз, очікуваним було збільшення рівня тіньової економіки, адже в умовах зна-

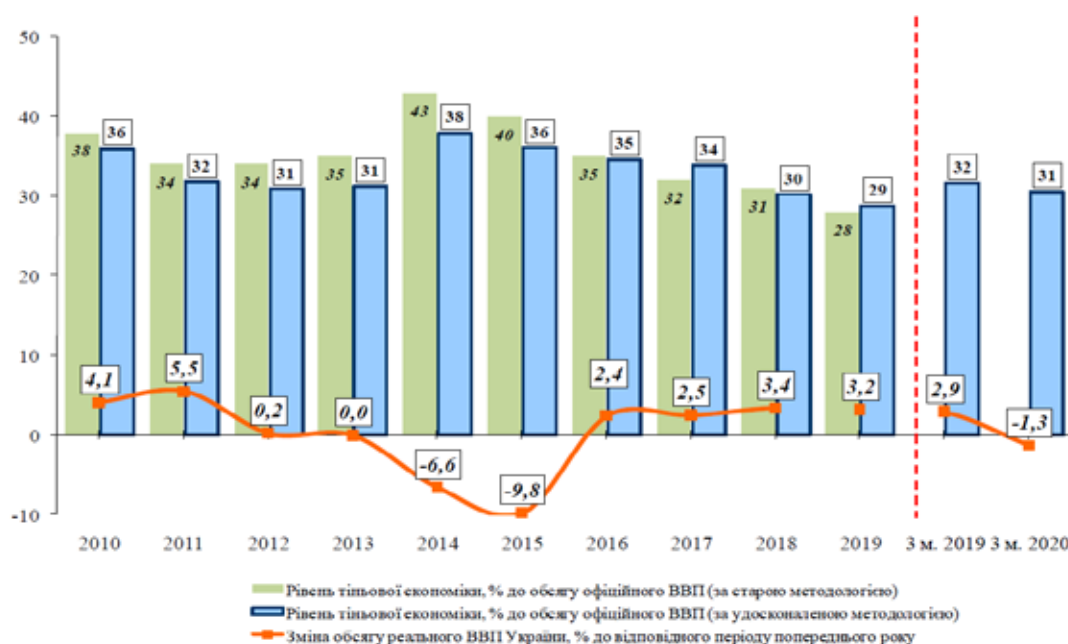

Рис. 1. Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні (у % від обсягу офіційного ВВП) і темпи приросту / зниження рівня реального ВВП (у % до відповідного періоду попереднього року)

Джерело: [3; 7]

чної невизначеності бізнес прагне зменшити ризики втрати ресурсів. Так, відбулося очікуване зменшення ділової та інвестиційної активності (як всередині країни, так і за її межами), суттєво зросли збитки в економіці. Але саме незвичний характер кризи, спричиненої поширенням пандемії та запровадженням карантинних заходів, визначив нетиповий характер динаміки тіньової економіки із так званими секторальними особливостями. Так, три із чотирьох методів, з використанням яких здійснюється оцінка рівня тіньової економіки, зафіксували зменшення рівня порівняно з відповідним періодом 2019 року.

Так, згідно з методом «витрати населення – роздрібний товарооборот і послуги» відбувається зменшення на 4 відсоткові пункти (до 27% від обсягу офіційного ВВП); електричний метод демонструє спад на 3 відсоткові пункти (до 27% від обсягу офіційного ВВП), монетарний метод показує спад у 2 відсоткові пункти (до 29% від обсягу офіційного ВВП).

Також на графіку продемонстровані розрахунки за методом збитковості підприємств, який демонструє збільшення рівня тіньової економіки порівняно з минулим роком на 15 відсоткових пунктів. Згідно цього методу обсяг тіньової економіки станом на березень 2020 року склав 38% від обсягу офіційного ВВП. Такий показник зумовлений суттєвим погіршенням фінансового становища підприємств в умовах дії обмежень, запроваджених з метою запобігання стрімкому поширенню пандемії коронавірусу у світі та в Україні, а також утворених у період логістичних проблем.

Так, усі без виключення ВЕД (види економічної діяльності) показали тенденцію до збільшення рівня тіньової економіки на тлі зростання обсягу збитків підприємств цих ВЕД за результатами січня-березня 2020 року порівняно з відповідним періодом 2019 року, що наведено на рисунку 3.

Проаналізувавши рисунок 3, потрібно зробити висновок, що найбільше частка тіньового сектору зростає у добувній промисловості – на 21 відсотковий пункт, у ВЕД «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» зафіксовано зростання на 18 відсоткових пунктів, у переробній промисловості, в оптовій

та роздрібній торгівлі – на 16 відсоткових пунктів у кожному із цих ВЕД. При цьому перелік найбільш тінізованих ВЕД очолив ВЕД «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» (54% від обсягу ВДВ (валової доданої вартості) у ВЕД).

Унікаючи сплати податків, підприємці максимізують свій прибуток, мінімізуючи витрати, до яких природно віднесені і податки, зберігаючи попит на товар. Класичний механізм впливу рівня оподаткування на рівень тіньової економіки наведено на рисунку 4.

На зростання «тіньової економіки» впливають прийнятні ситуаційно, на нашу думку, економічно необґрунтовані нормативно-правові акти в сфері оподаткування, які і так при складній економічній ситуації посилюють фіскалізацію, необґрунтовано виводячи об'єкти оподаткування з-під дії спрощеної системи оподаткування. Це стосується, наприклад, здачі в оренду нерухомості ФОПами. Так, згідно з пунктом 291.5.3. статті 291 Податкового кодексу України «не можуть бути платниками єдиного податку першої-третьої груп фізичні особи-підприємці, які надають в оренду земельні ділянки, загальна площа яких перевищує 0,2 гектара, житлові приміщення та/або їх частини, загальна площа яких перевищує 100 квадратних метрів, нежитлові приміщення (споруди, будівлі) та/або їх частини, загальна площа яких перевищує 300 квадратних метрів» [8], що стосується і діяльності щодо управління нежитловою нерухомістю.

Проте незрозуміло, з яких розрахунків чи логіки виходив законодавець, встановлюючи такі мінімальні параметри, адже за здачу в оренду двокімнатної квартири загальною площею 110 м² у м. Києві, не говорячи про інші міста країни, плата становить 14 000-15 000 грн на місяць, тобто за рік така сума складатиме максимально 180 000 грн отриманого доходу, а ще в цій сумі видатки, які не враховуються при визначенні бази оподаткування.

Згідно останніх змін до Податкового кодексу України від 16.01.2020 № 466-IX 3 група платників може мати дохід не більше 7 000 000 грн [12]. Постає питання: чому фізична особа-підприємець не може здавати таке житло або інші об'єкти нерухомості, які становили хоча б половину визначеної граничної суми доходу? Така ситуація

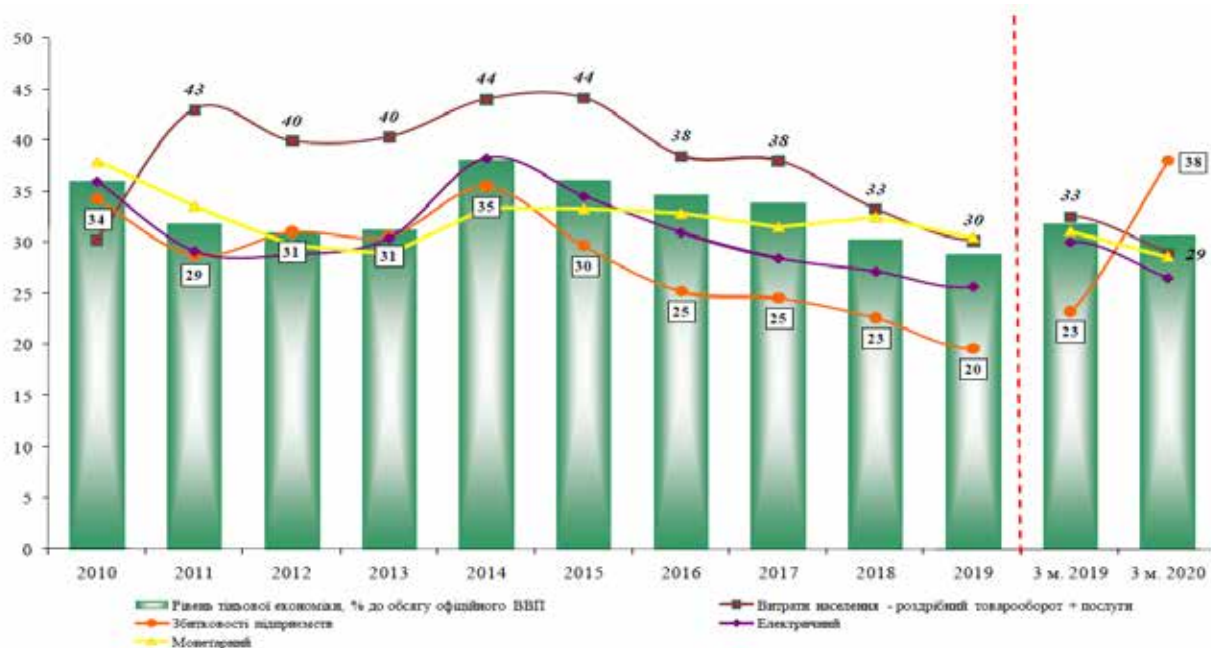

Рис. 2. Динаміка рівня тіньової економіки за окремими методами, % від обсягу офіційного ВВП

Джерело: [7]

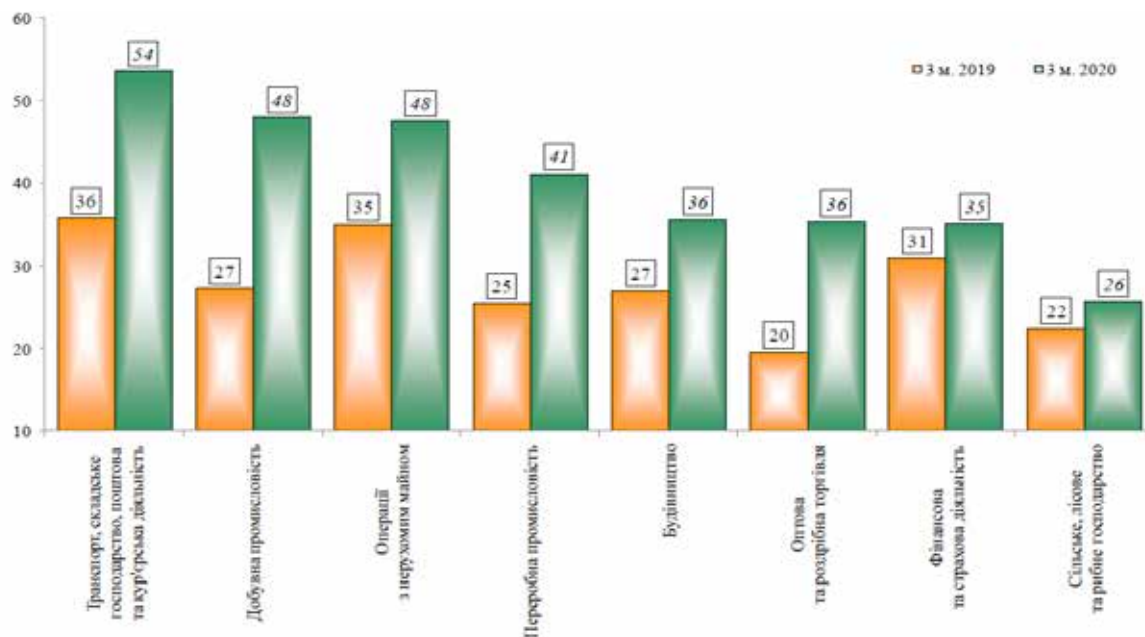

Рис. 3. Рівень тіньової економіки за видами економічної діяльності, % від обсягу офіційного ВВП відповідного ВЕД

Джерело: [7]

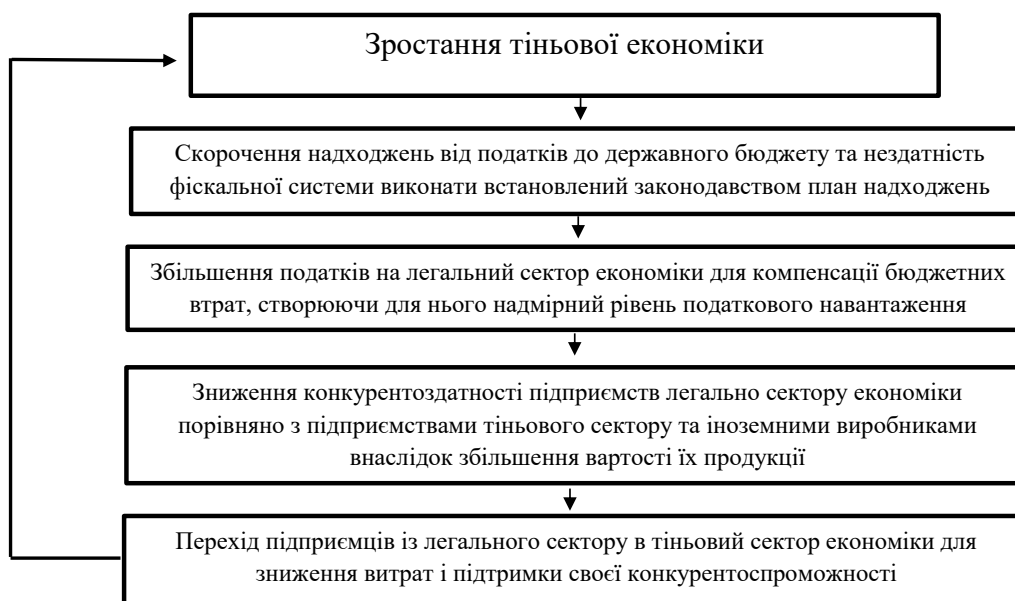

Рис. 4. Механізм впливу рівня оподаткування на рівень тіньової економіки [9]

приводить як мінімум до двох негативних наслідків. По-перше, власники квартир перестають оформляти офіційні договори оренди і взагалі державі не платять податки, що посилює процеси формування «тіньового сектору»; по-друге, орендарі наражаються на небезпеку бути обманутими чи незахищеними від неправомірних дій орендодавців, оскільки договір ніде не реєструється, а часто і не оформляється, щоб не мати проблем із податковою, отже доказів перебування у правовідносинах у такому випадку немає і в будь-який момент людей можуть виселити на вулицю. Отже, від таких рішень не виграє ніхто.

Другий приклад – це вимога мати касові апарати і первинну документацію суб'єктам малого підприємництва 2-4 групи спрощеної системи оподаткування. Так, згідно Закону України від 17 березня 2020 року № 533-IX «Про

внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» з 1 квітня 2021 року використання РРО стає обов'язковим для усіх ФОП – платників єдиного податку 2-4 групи незалежно від того, який дохід отримано фізичною особою-підприємцем [11].

Це значно ускладнює процес звітування, збільшить витрати підприємців на апарати РРО чи програмне забезпечення та їх обслуговування, ведення бухгалтерії, що змусить закритися велику кількість малих підприємств і вести незареєстровану підприємницьку діяльність. Фахівці зазначають, що надмірна фіскалізація і агресивна податкова політика особливо в сторону малого бізнесу впливає на збільшення розміру «тіньо-

вої економіки» і призводить до значних фінансових втрат бюджету.

Міністерство економіки у 2019 році оцінює розмір тіньової економіки у 28% ВВП, оцінки деяких зарубіжних експертів говорять про 40-42% ВВП. При цьому структура національної неформальної економіки є нетиповою. Третій звіт, опублікований у жовтні 2020 року, дозволяє оцінити потенційні втрати бюджету у 2019 році від схем уникнення податків в Україні у сумі 179,8-345,6 млрд грн або 4,5-8,7% ВВП [15].

Отже, приймаючи відповідні нормативно-правові акти, законодавець повинен керуватися не тільки бажанням максимально наповнити бюджет за рахунок посилення фіскалізації, а й розуміти наслідки таких рішень, їх вплив на спроможність підприємців вести малий бізнес, сплачувати податки та далі розвивати свою діяльність, в тому числі враховуючи умови пандемії. Тобто процес збалансування публічного і приватного інтересу в оподаткуванні повинен бути пріоритетним для держави.

Приватний інтерес полягає в отриманні прибутку, який залишається у підприємця після сплати усіх податків і обов'язкових платежів, достатнього розміру для нормальної можливості продовжувати бізнес, розвиватися, вдосконалюватися і отримувати від держави задоволення в належній якості і кількості публічних потреб, публічний же інтерес держави полягає у наповненні своєчасно і в повному обсязі бюджетів усіх рівнів фінансовими ресурсами.

Як було зазначено раніше, детінізація економіки – це досить складний комплекс регулятивних заходів у різних галузях економіки, а головними суб'єктами детінізації є державні органи, тому необхідно визначити принципи державного регулювання детінізації національної економіки, відповідно до яких повинна відбуватися розробка

заходів і механізмів їх реалізації. Такими принципами повинні бути:

– верховенство закону – заходи державного регулювання повинні реалізовуватися відповідно до чинного законодавства;

– баланс інтересів особи, суспільства та держави – пріоритетом визначення заходів і меж державного регулювання повинно бути гармонійне та ефективне узгодження інтересів всіх учасників;

– інтеграція у міжнародну систему протидії тінізаційним процесам – міжнародна співпраця країни щодо протидії факторам підвищення рівня тінізації національної та світової економічної систем;

– обґрунтованість – заходи державного регулювання детінізації економіки повинні бути належно обґрунтованими та базуватися на реальних показниках економічного розвитку;

– системність – заходи державного регулювання детінізації економіки повинні бути спрямовані на обмеження джерел і факторів її зростання, що походять з усіх сфер суспільства;

– збалансування публічного і приватного інтересу в оподаткуванні.

Висновки. Внаслідок існування тіньової економіки зменшуються доходи бюджету, зростає зовнішній і внутрішній борги, збільшується тіньовий капітал, зменшується інвестиційна привабливість держави, втрачаються можливості активної участі у глобалізаційних процесах. Нині існує нагальна необхідність у конкретних заходах законодавчої і виконавчої влади, які б сприяли удосконаленню організаційно-правового забезпечення формування та впровадження комплексного механізму державного регулювання детінізації національної економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бакуменко В.Д. Виявлення комплексу проблем державного управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції України, розробка пропозицій щодо вдосконалення системи державного управління цими процесами / В.Д. Бакуменко. URL: <http://www.napaeurostudies.org.ua/2-2.rtf> (дата звернення: 15.11.2020).
2. Варналій З.С. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації: монографія / З.С. Варналій. К.: НІСД, 2006. 576 с.
3. Економічна діяльність: діяльність підприємств / Державна служба статистики України // Офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.11.2020).
4. Кравченко О.М. Теоретичні підходи до визначення поняття «механізм державного управління» / О.М. Кравченко // Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/index.php?option=1&iid=56> (дата звернення: 15.11.2020).
5. Кузнецова М.І. У пошуку шляхів детінізації економіки України / М.І. Кузнецова, О.О. Дубровіна // Інноваційна економіка. 2017. № 1. С. 46–54.
6. Мацєвський Н.С. Теневая экономика: анализ и оценки. Известия Томского политехнического университета. 2010. № 6. С. 22–29.
7. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України // Офіційний сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=057fcaa4-6bd0-42e6-bef0-646f99518baf&tag=PosilanniaNaBazoviNormativnopravoviAkti> (дата звернення: 15.11.2020).
8. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 15.11.2020).
9. Подмазко О.М. Організаційно-економічні засади детінізації економіки України: дис. кан. економ. наук / О.М. Подмазко. Одеса, 2015. 225 с.
10. Попович В.М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки: монографія / В.М. Попович. Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2001. 546 с.
11. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17 березня 2020 року № 533-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-20#Text> (дата звернення: 15.11.2020).
12. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних і логічних неузгодженостей у податковому законодавстві: Закон України від 16.01.2020 № 466-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20#Text> (дата звернення: 15.11.2020).
13. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277 / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13> (дата звернення: 15.11.2020).
14. Тіньова економіка в Україні: стан, тенденції, шляхи подолання: аналіт. огляд / упоряд.: С.С. Чернявський, В.А. Некрасов, А.В. Титко та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 152 с.
15. Черкашин В. Скільки втрачає бюджет від тіньової економіки і як із цим боротися (11.11.2020). URL: <http://chp.com.ua/all-news/item/70343-chomu-zrostayut-tempi-uniknennya-splati-podatktiv> (дата звернення: 15.11.2020).